

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MACIEJ SZPUNAR
της 10ης Μαρτίου 2021¹

Υπόθεση C-13/20

Top System SA
κατά
État belge

[αίτηση του cour d'appel de Bruxelles (εφετείου Βρυξελλών, Βέλγιο)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικά δικαιώματα – Οδηγία 91/250/ΕΟΚ – Νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών – Άρθρο 5, παράγραφος 1 – Εξαιρέσεις από τις πράξεις που υπόκεινται σε άδεια – Πράξεις απαραίτητες για τη διόρθωση σφαλμάτων – Άρθρο 6 – Αντίστροφη μεταγλώττιση ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή»

Εισαγωγή

1. Η υπόθεση αυτή δίνει στο Δικαστήριο μια νέα ευκαιρία να αποφανθεί επί των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της νομικής προστασίας των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ειδικότερα, μολονότι γίνεται δεκτό, τόσο στο δίκαιο της Ένωσης² όσο και στο διεθνές δίκαιο³, ότι τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών προστατεύονται με το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας ως λογοτεχνικά έργα, ωστόσο διαφέρουν από αυτά ποικιλοτρόπως. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους ως προστατευόμενων αντικειμένων αντικατοπτρίζεται στους μηχανισμούς της προστασίας τους, οι οποίοι είναι τόσο διαφορετικοί από τους γενικούς κανόνες περί πνευματικής ιδιοκτησίας, ώστε ορισμένοι συγγραφείς να κάνουν λόγο για *de facto* καθεστώς προστασίας *sui generis*⁴.

2. Καταρχάς, τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών όχι μόνο έχουν χρηστικό σκοπό, αλλά επιπλέον η χρηστικότητα αυτή έχει έναν πολύ ιδιαίτερο χαρακτήρα: να καθιστά δυνατή τη λειτουργία ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ειδικότερα, κάθε τέτοιο πρόγραμμα αποτελείται από ένα σύνολο οδηγιών, οι οποίες, εκτελούμενες από ηλεκτρονικό υπολογιστή, του επιτρέπουν να

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² Βλέπε σημείο 9 των παρουσών προτάσεων.

³ Βλ. άρθρο 4 της συνθήκης του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας (ΠΟΔΙ) για την πνευματική ιδιοκτησία, που υπεγράφη στη Γενεύη στις 20 Δεκεμβρίου 1996.

⁴ Βλ., μεταξύ άλλων, Markiewicz, R., *Ilustrowane prawo autorskie*, Wolters Kluwer, Βαρσοβία, 2018, σ. 463. Άλλοι συγγραφείς χαρακτηρίζουν τα προγράμματα ηλεκτρονικού υπολογιστή ως έργα γραπτού λόγου «εκ του νόμου», βλ. Vivant, M., Bruguière, J.-M., *Droit d'auteur et droits voisins*, Dalloz, Παρίσι, 2015, σ. 183.

επιτελεί ορισμένες λειτουργίες⁵. Επομένως, σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη κατηγορία αντικειμένων που προστατεύονται με πνευματικά δικαιώματα, τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών δεν προορίζονται να χρησιμοποιούνται με τρόπο αντιληπτό από τις ανθρώπινες αισθήσεις. Τα πρώτα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών θεωρούνταν, εξάλλου, ως εξαρτήματα της ίδιας της μηχανής και μόνο σταδιακά το software απέκτησε την αυτονομία του σε σύγκριση με το hardware⁶.

3. Βεβαίως, σε ορισμένες περιπτώσεις, που μπορεί να είναι κρίσιμες όσον αφορά τα πνευματικά δικαιώματα, το να γνωρίσει ένας άνθρωπος πώς λειτουργεί συγκεκριμένο πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή μπορεί να είναι χρήσιμο, για παράδειγμα για τη δημιουργία άλλου ανταγωνιστικού ή συμπληρωματικού προγράμματος. Ωστόσο, καταρχήν, δεν είναι ο χρήστης, αλλά ο ηλεκτρονικός υπολογιστής που «γνωρίζει πώς λειτουργεί» το πρόγραμμα και το εκτελεί. Επομένως, η χρησιμότητα για τον χρήστη δεν έγκειται στο πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή αυτό καθαυτό, αλλά στις λειτουργίες τις οποίες το πρόγραμμα επιτρέπει στον ηλεκτρονικό υπολογιστή να επιτελέσει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών να ομοιάζουν περισσότερο στις εφευρέσεις που προστατεύονται με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας παρά στα «κλασικά» έργα που προστατεύονται με πνευματικά δικαιώματα.

4. Από αυτό το πρώτο χαρακτηριστικό των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών απορρέει το δεύτερο, δηλαδή ο τρόπος εκφράσεώς τους. Πράγματι, εάν το πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή δεν προορίζεται να γίνεται αντιληπτό από τις ανθρώπινες αισθήσεις, αλλά από τη μηχανή, πρέπει να εκφράζεται με τρόπο που να είναι κατανοητός στην τελευταία. Αυτό το μέσο έκφρασης είναι ο δυαδικός κώδικας, μία «γραφή» που απαρτίζεται από δύο σημεία, συνήθως αναπαριστώμενα ως 0 και 1, αν και η εν λόγω αναπαράσταση αποτελεί επίσης μια σύμβαση η οποία καθιερώθηκε προς διευκόλυνση της ανθρώπινης χρήσης. Ο επεξεργαστής του ηλεκτρονικού υπολογιστή «διαβάζει» αυτά τα σημεία ως διαφορετικές τιμές της ηλεκτρικής τάσεως.

5. Ενώ τα προγράμματα για τους λεγόμενους ηλεκτρονικούς υπολογιστές «πρώτης γενιάς» κωδικοποιούνταν συχνά απευθείας σε δυαδική μορφή, τα σύγχρονα προγράμματα είναι υπερβολικά περίπλοκα για να δημιουργηθούν ή ακόμα και να διαβαστούν, σ' αυτή τη μορφή. Υπάρχουν, επομένως, γλώσσες προγραμματισμού, γνωστές ως «γλώσσες υψηλού επιπέδου», οι οποίες περιέχουν διάφορες εντολές για τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, κωδικοποιημένες με τη μορφή εκφράσεων που προσομοιάζουν στη φυσική γλώσσα και, ως εκ τούτου, γίνονται αντιληπτές από τον άνθρωπο και κατανοητές σε όσους γνωρίζουν τις γλώσσες αυτές. Ένα πρόγραμμα υπολογιστή που δημιουργείται σε μια τέτοια γλώσσα προγραμματισμού συνιστά τον «πηγαίο κώδικα» του προγράμματος. Ο πηγαίος κώδικας «μεταγλωττίζεται» ακολούθως, με τη βοήθεια ενός ειδικού λογισμικού που ονομάζεται «μεταγλωττιστής», σε έναν «αντικειμενικό κώδικα» ή «κώδικα του μηχανήματος», δηλαδή στη μορφή που είναι κατανοητή και εκτελέσιμη από ηλεκτρονικό υπολογιστή⁷.

⁵ Janssens, M.-Ch., «The Software Directive», σε Stamatoudi, I., και Torremans, P., *EU Copyright Law. A Commentary*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2014, σ. 89 έως 148, ιδίως σ. 93.

⁶ Bing, J., «Copyright Protection of Computer Programs», σε Derclaye, E. (επιμ.), *Research Handbook on the Future of EU Copyright*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2009, σ. 401 έως 425, ιδίως σ. 401.

⁷ Ή, ακριβέστερα, για τον επεξεργαστή που έχει μια συγκεκριμένη αρχιτεκτονική, δεδομένου ότι οι οδηγίες του αντικειμενικού κώδικα είναι συγκεκριμένες για κάθε τύπο επεξεργαστή και δεν εκτελούνται από επεξεργαστή διαφορετικού τύπου.

6. Πάντως, στην πράξη, τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών συνήθως κοινοποιούνται στους χρήστες μόνο με τη μορφή του αντικειμενικού κώδικα. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται δυνατή η χρήση των προγραμμάτων με την εκτέλεσή τους στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, χωρίς όμως ο χρήστης να μπορεί να γνωρίζει το περιεχόμενό τους, γεγονός ασυνήθιστο για ένα έργο που προστατεύεται με πνευματικά δικαιώματα. Το ζήτημα αν και, ενδεχομένως, σε ποιον βαθμό ο χρήστης ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή έχει το δικαίωμα να μεταφράσει τον αντικειμενικό κώδικα του προγράμματος σε πηγαίο κώδικα (μια τέτοια πράξη ονομάζεται «αντίστροφη μεταγλώττιση») για να μάθει το περιεχόμενό του βρίσκεται ακριβώς στο επίκεντρο της παρούσας υποθέσεως.

7. Το ως άνω ζήτημα μας οδηγεί στο τρίτο χαρακτηριστικό των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών ως αντικειμένων προστατευόμενων με πνευματικά δικαιώματα: τη σχέση μεταξύ της προστασίας αυτής και της κλασικής αρχής της πνευματικής ιδιοκτησίας, σύμφωνα με την οποία δεν προστατεύονται οι ιδέες, αλλά μόνον η έκφρασή τους. Αυτή η αρχή αντικατοπτρίζει τον λόγο υπάρξεως της πνευματικής ιδιοκτησίας, ο οποίος είναι να συμβάλει όχι μόνο στη δημιουργία, προστατεύοντας το δημιουργικό έργο των δικαιούχων πνευματικών δικαιωμάτων, αλλά και στη διάδοση και την πρόσβαση σε ιδέες, αποτρέποντας τη μονοπώλησή τους, έτσι ώστε να μπορούν να αποτελέσουν πηγή άλλων δημιουργιών. Ωστόσο, το γεγονός ότι η έκφραση των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπως συνήθως αυτά δημοσιεύονται, δεν γίνεται αντιληπτή από τον άνθρωπο, επιτρέπει την απόκρυψη των ιδεών στις οποίες βασίζονται τα προγράμματα αυτά, παρέχοντας έτσι στους δημιουργούς τους προστασία που υπερβαίνει το όριο το οποίο δικαιολογείται από τους σκοπούς της πνευματικής ιδιοκτησίας⁸. Κατόπιν τούτου, τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών αποτελούν τη μόνη κατηγορία προστατευόμενων έργων όπου είναι αδύνατη η πρόσβαση στις ιδέες μέσω απλής αισθητηριακής πρόσληψης, χωρίς να απαιτούνται πράξεις που υπόκεινται στο μονοπώλιο του δημιουργού⁹.

8. Έκρινα ότι οι εισαγωγικές αυτές παρατηρήσεις ήταν απαραίτητες για να ενταχθεί η παρούσα υπόθεση στο συγκεκριμένο συγκείμενο της προστασίας των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών βάσει του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας. Πράγματι, το βασικό πρόβλημα στην υπόθεση αυτή, δηλαδή το δικαίωμα αντίστροφης μεταγλώττισης ενός προγράμματος, δεν μπορεί να ανακύψει σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία προστατευόμενων αντικειμένων, για τον απλό λόγο ότι ούτε η διαδικασία αντίστροφης μεταγλώττισης ούτε άλλη ανάλογη διαδικασία είναι απαραίτητη για την πρόσβαση στο περιεχόμενο των έργων που ανήκουν σε άλλες κατηγορίες, πλην των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

⁸ Βλ., μεταξύ άλλων, Karjala, D. S., «Copyright Protection of Computer Documents, Reverse Engineering and Professor Miller», *University of Dayton Law Review*, 1994, τόμος 19, σ. 975 έως 1020.

⁹ Shemtov, N., *Beyond the Code. Protection of Non-Textual Features of Software*, Oxford University Press, Οξφόρδη, 2017, σ. 28. Για εκτενέστερες αναλύσεις σχετικά με το δίπολο ιδέα/έκφραση στα πνευματικά δικαιώματα και την εφαρμογή του στα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, βλ., ιδίως, σ. 102 έως 127 του ως άνω συγγράμματος.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

9. Το άρθρο 1 της οδηγίας 91/250/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 1991, για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών¹⁰, ορίζει τα εξής:

«1. Σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας, τα κράτη μέλη προστατεύουν τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας σαν λογοτεχνικά έργα κατά την έννοια της σύμβασης της Βέρνης για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ο όρος “προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών” περιλαμβάνει και το προπαρασκευαστικό υλικό σχεδιασμού τους.

2. Η προστασία σύμφωνα με την παρούσα οδηγία ισχύει για κάθε μορφή έκφρασης ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Οι ιδέες και οι αρχές στις οποίες βασίζεται οποιοδήποτε στοιχείο προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, περιλαμβανομένων και εκείνων στις οποίες βασίζονται τα συστήματα διασύνδεσής του, δεν προστατεύονται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας βάσει της παρούσας οδηγίας.

3. Ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή προστατεύεται εφόσον είναι πρωτότυπο με την έννοια ότι είναι αποτέλεσμα προσωπικής πνευματικής εργασίας του δημιουργού του. Η παροχή της προστασίας δεν εξαρτάται από την εφαρμογή κανενός άλλου κριτηρίου.»

10. Το άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη των άρθρων 5 και 6, στα αποκλειστικά δικαιώματα του δικαιούχου κατά την έννοια του άρθρου 2, περιλαμβάνεται το δικαίωμα να πραγματοποιεί ή να παρέχει άδεια για:

- α) οριστική ή προσωρινή αναπαραγωγή του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, με κάθε μέσο και μορφή, εν όλω ή εν μέρει. Εφόσον η φόρτωση, η εμφάνιση στην οθόνη, η εκτέλεση, η μεταβίβαση ή η αποθήκευση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή απαιτούν τέτοια αναπαραγωγή, οι πράξεις αυτές υπόκεινται σε άδεια εκ μέρους του δικαιούχου·
- β) μετάφραση, προσαρμογή, διαρρύθμιση ή οποιαδήποτε άλλη μετατροπή του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή και αναπαραγωγή των αποτελεσμάτων του[ς], με την επιφύλαξη των δικαιωμάτων του προσώπου που τροποποιεί το πρόγραμμα».

11. Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας:

«Ελλείψει ειδικών συμβατικών διατάξεων, δεν απαιτείται η άδεια του δικαιούχου για τις πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 4 στοιχεία α) και β), όταν αυτές είναι αναγκαίες για την κατά προορισμό χρησιμοποίηση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή από το πρόσωπο που το απέκτησε νομίμως, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης σφαλμάτων.»

¹⁰ ΕΕ 1991, L 122, σ. 42.

12. Τέλος, το άρθρο 6 της ίδιας οδηγίας, με τίτλο «Αντίστροφη μεταγλώττιση», προβλέπει τα εξής:

«1. Δεν απαιτείται άδεια του δικαιούχου εφόσον η αναπαραγωγή του κώδικα και η τροποποίηση της μορφής του κατά την έννοια του άρθρου 4 στοιχεία α) και β) είναι αναγκαίες για να ληφθούν οι απαραίτητες πληροφορίες προκειμένου να επιτευχθεί διαλειτουργικότητα ενός ανεξάρτητα δημιουργηθέντος προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή με άλλα προγράμματα, υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται οι ακόλουθοι όροι:

α) οι πράξεις αυτές πραγματοποιούνται από τον κάτοχο άδειας εκμετάλλευσης ή άλλο πρόσωπο που έχει δικαίωμα χρήσης αντιγράφου του προγράμματος ή για λογαριασμό τους από πρόσωπο που έχει σχετική άδεια·

β) οι αναγκαίες πληροφορίες για την επίτευξη της διαλειτουργικότητας δεν έχουν ήδη καταστεί ευκόλως και ταχέως προσιτές στα πρόσωπα που αναφέρονται στο στοιχείο α)

και

γ) οι πράξεις αυτές περιορίζονται στα μέρη του πρωτότυπου προγράμματος που είναι αναγκαία για την επίτευξη της διαλειτουργικότητας.

2. Οι διατάξεις της παραγράφου 1 δεν επιτρέπουν οι πληροφορίες που ελήφθησαν κατ' εφαρμογή της:

α) να χρησιμοποιηθούν για άλλους σκοπούς εκτός της επίτευξης της διαλειτουργικότητας του ανεξάρτητα δημιουργηθέντος προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή·

β) να ανακοινωθούν σε άλλους, εκτός από τις περιπτώσεις που τούτο απαιτείται για να επιτευχθεί η διαλειτουργικότητα του ανεξάρτητα δημιουργηθέντος προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή

ή

γ) να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη, παραγωγή ή εμπορία προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή του οποίου η έκφραση παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες, ή για οιαδήποτε άλλη πράξη που προσβάλλει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.

3. Σύμφωνα με τις διατάξεις της σύμβασης της Βέρνης για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων, οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν μπορεί να ερμηνευθούν έτσι ώστε να επιτρέπεται η χρησιμοποίηση της εφαρμογής του κατά τρόπο που προσβάλλει αδικαιολόγητα τα νόμιμα συμφέροντα του δικαιούχου ή έρχεται σε σύγκρουση με τη συνήθη εκμετάλλευση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή.»

13. Η οδηγία 91/250 καταργήθηκε από τις 24 Μαΐου 2009, δυνάμει του άρθρου 10 της οδηγίας 2009/24/EK¹¹. Ωστόσο, η οδηγία 91/250 εξακολουθεί να έχει, *ratione temporis*, εφαρμογή επί των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης. Επιπλέον, οι κρίσιμες διατάξεις της οδηγίας εκείνης δεν έχουν τροποποιηθεί.

¹¹ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών (ΕΕ 2009, L 111, σ. 16).

Το βελγικό δίκαιο

14. Τα άρθρα 4, 5 και 6 της οδηγίας 91/250 έχουν μεταφερθεί αυτολεξεί στο βελγικό δίκαιο με τα άρθρα 5, 6 και 7 του νόμου της 30ής Ιουνίου 1994, περί μεταφοράς στο βελγικό δίκαιο της οδηγίας 91/250/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 1991, για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών¹².

Πραγματικά περιστατικά, διαδικασία και προδικαστικά ερωτήματα

15. Το Selor (γραφείο επιλογής προσωπικού της ομοσπονδιακής διοίκησης) είναι βελγικός δημόσιος οργανισμός ο οποίος έχει ενταχθεί στην ομοσπονδιακή δημόσια υπηρεσία Στρατηγική και Υποστήριξη και είναι αρμόδιος για την επιλογή και την καθοδήγηση των μελλοντικών συνεργατών των διαφόρων υπηρεσιών της δημόσιας διοίκησης. Το État belge (Βελγικό Δημόσιο) κατονομάζεται ως διάδικος της κύριας δίκης.

16. Η Top System SA, εταιρία συσταθείσα κατά το βελγικό δίκαιο, αναπτύσσει προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και παρέχει διάφορες υπηρεσίες πληροφορικής για τους πελάτες της. Συνεργάζεται για αρκετά χρόνια με το Selor.

17. Η Top System είναι, πιο συγκεκριμένα, δημιουργός πολυάριθμων εφαρμογών που αναπτύχθηκαν κατόπιν παραγγελίας του Selor, συμπεριλαμβανομένου του «SWA» (Selor Web Access), το οποίο ονομάζεται επίσης «eRecruiting». Οι εφαρμογές αυτές αποτελούνται, αφενός, από στοιχεία σχεδιασμένα «κατά τρόπο εξατομικευμένο» για την ικανοποίηση των αναγκών και των ειδικών απαιτήσεων του Selor και, αφετέρου, από στοιχεία που εξάγονται από την Top System με τη χρήση του «TSF» (Top System Framework), πρόγραμμα του οποίου η εταιρία αυτή είναι δημιουργός. Μία από τις συνιστώσες του TSF είναι η «DGE» (DataGridEditor). Το Selor διαθέτει άδεια χρήσεως των εφαρμογών που αναπτύσσει η Top System.

18. Στις 6 Φεβρουαρίου 2008 το Selor και η Top System συνομολόγησαν συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, μία από τις οποίες αφορούσε την εγκατάσταση και διαμόρφωση νέου αναπτυξιακού περιβάλλοντος καθώς και την ενσωμάτωση και μεταφορά των πηγών των εφαρμογών του Selor στο νέο περιβάλλον. Μεταξύ Ιουνίου και Οκτωβρίου 2008, ανταλλάχθηκαν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σχετικά με προβλήματα που επηρέαζαν ορισμένες εφαρμογές, μεταξύ άλλων, την εφαρμογή eRecruiting.

19. Αυτό είναι το υπόβαθρο της διαφοράς που υποβλήθηκε στην κρίση των δικαστηρίων εμπορικών διαφορών των Βρυξελλών (Βέλγιο). Ειδικότερα, στις 6 Ιουλίου 2009 η Top System άσκησε αγωγή κατά του Selor και του Βελγικού Δημοσίου ενώπιον του tribunal de commerce de Bruxelles (δικαστηρίου εμπορικών διαφορών Βρυξελλών, Βέλγιο), με αίτημα να αναγνωριστεί κατ' ουσίαν ότι το Selor προέβη σε αντίστροφη μεταγλώττιση του λογισμικού πλαισίου TSF. Η Top System προέβαλε, μεταξύ άλλων, προβολή των αποκλειστικών της δικαιωμάτων επί του TSF και ζήτησε να υποχρεωθούν το Selor και το Βελγικό Δημόσιο να καταβάλουν αποζημίωση. Η υπόθεση παραπέμφθηκε στο tribunal de première instance de Bruxelles (πρωτοδικείο Βρυξελλών, Βέλγιο), το οποίο απέρριψε την αγωγή αποζημιώσεως ως αβάσιμη.

20. Η Top System άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, το Selor παραδέχθηκε ότι προέβη σε αντίστροφη μεταγλώττιση τμήματος του TSF –του οποίου οι λειτουργικότητες είχαν ενσωματωθεί στις εφαρμογές του

¹² *Moniteur belge* της 27ης Ιουλίου 1994, σ. 19315.

Selor– προκειμένου να απενεργοποιήσει μια ελαττωματική λειτουργία. Το Selor υποστηρίζει ότι έχει δικαίωμα να προβεί σε τέτοια αντίστροφη μεταγλώττιση, αφενός, δυνάμει συμβάσεως, ισχυρισμό τον οποίο το αιτούν δικαστήριο απέρριψε ως αβάσιμο και, αφετέρου, δυνάμει των διατάξεων περί μεταφοράς του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 στο εσωτερικό δίκαιο. Η Top System, αντιθέτως, ενώ αμφισβητεί την ύπαρξη οιασδήποτε σφάλματος στο λογισμικό της, υποστηρίζει ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή επιτρέπεται, εκτός συμβατικού πλαισίου, μόνο δυνάμει του άρθρου 6 της εν λόγω οδηγίας και όχι προς τον σκοπό της διόρθωσης σφαλμάτων, αλλά για την επίτευξη διαλειτουργικότητας μεταξύ ανεξάρτητων λογισμικών.

21. Υπό τις συνθήκες αυτές, το *cour d'appel de Bruxelles* (εφετείο Βρυξελλών, Βέλγιο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιον του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Έχει το άρθρο 5, παράγραφος 1, της [οδηγίας 91/250] την έννοια ότι πρόσωπο που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή επιτρέπεται να προβεί στην αντίστροφη μεταγλώττιση του συνόλου ή τμήματος του προγράμματος, εφόσον η αντίστροφη μεταγλώττιση είναι αναγκαία για να μπορέσει να διορθώσει σφάλματα που επηρεάζουν τη λειτουργία του προγράμματος, ακόμα και εάν η διόρθωση συνίσταται στην απενεργοποίηση λειτουργίας που επηρεάζει την ορθή λειτουργία της εφαρμογής της οποίας αποτελεί μέρος το πρόγραμμα;
- 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό, πρέπει επίσης να πληρούνται οι όροι του άρθρου 6 της [οδηγίας 91/250] ή τυχόν άλλοι όροι;»

22. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως περιήλθε στο Δικαστήριο στις 14 Ιανουαρίου 2020. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν οι διάδικοι της κύριας δίκης καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Λαμβάνοντας υπόψη την τρέχουσα συγκυρία της υγειονομικής κρίσης, το Δικαστήριο αποφάσισε να ματαιώσει την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Οι διάδικοι απάντησαν εγγράφως στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου.

Ανάλυση

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

23. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 επιτρέπει σε νόμιμο αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή να προβεί στην αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος αυτού, εφόσον είναι αναγκαία για να μπορέσει να διορθώσει σφάλματα που επηρεάζουν τη λειτουργία του προγράμματος. Από την απόφαση περί παραπομπής συνάγεται ότι η αμφιβολία του δικαστηρίου αυτού απορρέει, ιδίως, από το επιχείρημα της Top System, ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή επιτρέπεται μόνο εφόσον πληρούνται οι όροι του άρθρου 6 της οδηγίας¹³ και, κατά συνέπεια, αποκλείεται στις περιπτώσεις που διέπονται από το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας. Για να δοθεί απάντηση στο ως άνω ερώτημα

¹³ Δηλαδή, για να εξασφαλιστεί η διαλειτουργικότητα ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή που δημιουργήθηκε ανεξάρτητα από το αντιστρόφως μεταγλωττισμένο πρόγραμμα.

πρέπει να εξεταστούν οι εξουσίες τις οποίες έχει ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων επί ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή έναντι του αγοραστή που απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα αυτό.

Επί της σχέσης μεταξύ του κατόχου πνευματικών δικαιωμάτων και του νόμιμου αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή

24. Καταρχάς, το άρθρο 4 της οδηγίας 91/250 προβλέπει τα αποκλειστικά αρνητικά¹⁴ δικαιώματα τα οποία έχει ο κάτοχος πνευματικών δικαιωμάτων επί προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το πρώτο από αυτά τα δικαιώματα είναι το δικαίωμα αναπαραγωγής, το οποίο οριοθετείται με τρόπο ιδιαίτερα ευρύ, διότι περιλαμβάνει όχι μόνο οποιαδήποτε μορφή αναπαραγωγής, οριστικής ή προσωρινής, αλλά επίσης και τις πράξεις αναπαραγωγής που είναι απαραίτητες για τη χρήση ενός προγράμματος. Σε αντίθεση όμως με άλλες κατηγορίες έργων, και οπωσδήποτε σε αντίθεση με τα έργα που διανέμονται επί του δικού τους υλικού μέσου, ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή απαιτεί πάντοτε, για τη χρήση του, αναπαραγωγή, έστω και προσωρινή, στη μνήμη του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επομένως, τα αποκλειστικά δικαιώματα του κατόχου συνιστούν, στην περίπτωση των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, βαθύτερη επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα του χρήστη σε σύγκριση με τις περιπτώσεις άλλων προστατευόμενων αντικειμένων, δεδομένου ότι επιβάλλουν *de facto* να γίνεται άδεια του κατόχου ακόμα και για την απλή χρήση του προγράμματος. Η δε οδηγία 91/250 δεν περιέχει εξαιρέσεις ανάλογες με εκείνες που προβλέπονται στο άρθρο 5, παράγραφος 1 και παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2001/29/ΕΚ¹⁵.

25. Ακολούθως, η οδηγία 91/250 εντάσσει στο μονοπώλιο του δικαιούχου μια ολόκληρη σειρά πράξεων σχετικά με τη μετατροπή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, συμπεριλαμβανομένης της επακόλουθης «αναπαραγωγή[ς] του». Και στην περίπτωση αυτή, τα δικαιώματα του κατόχου είναι ιδιαίτερος διευρυμένα σε σύγκριση με τα συνήθως ισχύοντα στο δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, όπου οι μετατροπές του έργου εμπίπτουν ενδεχομένως στην αποκλειστική σφαίρα του δημιουργού μόνο στην περίπτωση δημοσιοποίησης του αποτελέσματος της μετατροπής.

26. Επομένως, το μονοπώλιο του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων επί προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή καλύπτει όχι μόνο τις κλασικές πράξεις εκμεταλλεύσεως του έργου κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και την απόλαυση του έργου στην ιδιωτική σφαίρα του χρήστη.

27. Τέλος, η οδηγία 91/250 κατοχυρώνει το δικαίωμα διανομής, το οποίο είναι άνευ σημασίας για την υπό κρίση υπόθεση.

28. Ωστόσο, αυτός ο ευρύς ορισμός των εξουσιών του κατόχου περιορίζεται όσον αφορά τις σχέσεις με τον νόμιμο αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Πράγματι, σύμφωνα με την εισαγωγική φράση του άρθρου 4 της οδηγίας 91/250, τα αποκλειστικά δικαιώματα παρέχονται στον δικαιούχο «με την επιφύλαξη των άρθρων 5 και 6» της εν λόγω οδηγίας. Μολονότι δε τα ως άνω άρθρα παρουσιάζονται ως εξαιρέσεις από τα αποκλειστικά δικαιώματα¹⁶, συνιστούν εν τοις πράγμασι εγγενές όριο στα δικαιώματα αυτά. Τούτο διότι, κατά το άρθρο 5,

¹⁴ Ο δικαιούχος έχει το δικαίωμα «να πραγματοποιεί ή να παρέχει άδεια».

¹⁵ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001, για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας (ΕΕ 2001, L 167, σ. 10).

¹⁶ Το άρθρο 5 της οδηγίας 91/250 φέρει τον τίτλο «Εξαιρέσεις από τις πράξεις που υπόκεινται σε άδεια».

παράγραφος 1, της οδηγίας, δεν υπόκεινται στην άδεια του δικαιούχου οι πράξεις που προβλέπονται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας –δηλαδή η αναπαραγωγή και κάθε μορφή μετατροπής του προγράμματος– εφόσον είναι αναγκαίες για να μπορέσει ο αγοραστής που απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα να το χρησιμοποιήσει, μεταξύ άλλων και για διορθώσει σφάλματα.

29. Πάντως, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 περιέχει κι αυτό τη δική του επιφύλαξη, δηλαδή ότι οι πράξεις του νόμιμου αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή οι οποίες πραγματοποιούνται κατά τη χρήση του προγράμματος δεν υπόκεινται στο μονοπώλιο του δικαιούχου, «[ε]λλείψει ειδικών συμβατικών διατάξεων».

30. Τελικά, το πραγματικό αποτέλεσμα του άρθρου 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250 είναι ότι επιτρέπει στον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων επί προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή να καθορίσει συμβατικώς, με λεπτομέρειες, τον τρόπο χρήσεως του προγράμματος από τον νόμιμο αγοραστή. Αντιθέτως, ελλείψει τέτοιων συμβατικών όρων, ο αγοραστής είναι ελεύθερος να εκτελέσει πράξεις που υπόκεινται, καταρχήν, στο μονοπώλιο του δικαιούχου, υπό την προϋπόθεση ότι ενεργεί στο πλαίσιο της χρήσεως του συγκεκριμένου προγράμματος κατά τον προορισμό του, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης σφαλμάτων.

31. Εξάλλου, σύμφωνα με τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 91/250, «οι πράξεις φόρτωσης και εκτέλεσης που απαιτούνται για τη χρησιμοποίηση ενός αντιγράφου νομίμως αποκτηθέντος προγράμματος, καθώς και η πράξη διόρθωσης των σφαλμάτων του, δεν δύναται να απαγορευθούν συμβατικώς». Επιβάλλεται όμως η διαπίστωση ότι η ανάλυση του κανονιστικού μέρους της εν λόγω οδηγίας οδηγεί στο αντίθετο συμπέρασμα. Ειδικότερα, η οδηγία όχι μόνο δεν περιέχει άλλη ρητή διάταξη που να είναι σύμφωνη με την προαναφερθείσα αιτιολογική σκέψη, αλλά επιπλέον δεν επιτρέπει οιαδήποτε ερμηνεία προς αυτή την κατεύθυνση. Η μόνη διάταξη της οδηγίας 91/250 που θα μπορούσε να αποτελέσει τέτοιο παράδειγμα, δηλαδή το άρθρο 5, παράγραφος 1, αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο όλες τις πράξεις οι οποίες απαριθμούνται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της ίδιας οδηγίας. Επομένως, η διάταξη αυτή δεν καταλείπει κανένα περιθώριο ερμηνείας που θα επέτρεπε να αποκλειστούν ορισμένες πράξεις, δηλαδή η φόρτωση και η εκτέλεση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή καθώς και η διόρθωση σφαλμάτων, από την επιφύλαξη σχετικά με τις ειδικές συμβατικές διατάξεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 5, παράγραφος 1. Εν πάση περιπτώσει, μολονότι οι αιτιολογικές σκέψεις μιας οδηγίας μπορούν να λειτουργήσουν ως κατευθυντήριες γραμμές για την ερμηνεία εκείνων των διατάξεων που αντανακλούν το περιεχόμενό τους, εντούτοις στερούνται κανονιστικής ισχύος η οποία να τους επιτρέπει να συμπληρώσουν το κενό ανύπαρκτων διατάξεων ή να οδηγήσουν σε ερμηνεία *contra legem*.

32. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο, δεδομένου ότι το άρθρο 9, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας 91/250 προβλέπει ρητώς ότι όλες οι συμβατικές διατάξεις που αντιβαίνουν στο άρθρο 6 και στο άρθρο 5, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας είναι άκυρες. Επομένως, θα πρέπει αναγκαστικά να γίνει δεκτό ότι σκοπίμως ο νομοθέτης της Ένωσης δεν αναφέρθηκε και στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας.

33. Όπως υποστηρίζει η Επιτροπή στην απάντησή της σε σχετική ερώτηση του Δικαστηρίου, ενδέχεται η δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 91/250 να αντικατοπτρίζει τη γραμματική διατύπωση της αρχικής προτάσεως οδηγίας¹⁷. Πράγματι, η πρόταση αυτή, στο άρθρο 5, παράγραφος 1, διέκρινε μεταξύ, αφενός, των συμβάσεων παροχής άδειας κατόπιν

¹⁷ Βλ. πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου για τη νομική προστασία των προγραμμάτων των ηλεκτρονικών υπολογιστών [COM(88) 816 τελικό], που υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 5 Ιανουαρίου 1989.

διαπραγματεύσεως μεταξύ των μερών, και αφετέρου, των λεγόμενων συμβάσεων «προσχωρήσεως», στις οποίες η συμβατική ελευθερία του αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή περιοριζόταν στη σύναψη ή μη της σύμβασης. Σύμφωνα με την Επιτροπή, η απαγόρευση για την οποία γίνεται λόγος στη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη αφορούσε αποκλειστικώς αυτή τη δεύτερη κατηγορία συμβάσεων. Πάντως, το οριστικά εγκριθέν κείμενο του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 δεν προβαίνει σε τέτοια διάκριση. Ως εκ τούτου, οι όροι που περιέχονται σε οποιαδήποτε σύμβαση παροχής άδειας χρήσεως προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή μπορούν να ρυθμίζουν όλες τις πτυχές της χρήσεως αυτής, συμπεριλαμβανομένης της φόρτωσης και της εκτέλεσης, καθώς και της διόρθωσης σφαλμάτων.

34. Αυτό δεν είναι τόσο παράλογο όσο φαίνεται με την πρώτη ματιά. Φυσικά, είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια άδεια χρήσεως προγράμματος που θα απαγόρευε εντελώς αυτή τη χρήση. Ωστόσο, η χρήση του προγράμματος μπορεί να περιοριστεί, για παράδειγμα, όσον αφορά τον αριθμό των ηλεκτρονικών υπολογιστών στους οποίους μπορεί να εγκατασταθεί και να χρησιμοποιηθεί το πρόγραμμα, έτσι ώστε να απαγορεύεται η φόρτωση και η εκτέλεσή του σε πρόσθετους υπολογιστές, ακόμη και του ίδιου αγοραστή¹⁸. Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο για τη διόρθωση σφαλμάτων, η οποία, συνήθως, δεν περιλαμβάνεται στις απαραίτητες πράξεις για τη χρήση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή κατά τον προορισμό του. Επομένως, η διόρθωση των σφαλμάτων μπορεί να επιφυλάσσεται στον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων χωρίς να επηρεάζεται η συνοχή μιας άδειας χρήσεως προγράμματος¹⁹.

35. Ερμηνεύω, συνεπώς, τη διαπίστωση στην οποία προέβη το Δικαστήριο στην απόφαση SAS Institute²⁰, κρίνοντας ότι από τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 91/250 προκύπτει ότι οι αναγκαίες για τη χρήση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή πράξεις φόρτωσης και εκτέλεσης δεν μπορούν να απαγορευθούν συμβατικώς, υπό την έννοια ότι μια άδεια χρήσεως που απαγορεύει εντελώς τις πράξεις που είναι αναγκαίες για τη χρήση αυτή θα αποτελούσε από μόνη της αντίφαση²¹. Από την άλλη πλευρά, η ως άνω διαπίστωση δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι προσδίδει αυτόνομη κανονιστική ισχύ σ' αυτή την αιτιολογική σκέψη.

36. Όσον αφορά, ειδικότερα, τη διόρθωση σφαλμάτων, μια ερμηνεία σύμφωνα με την οποία δεν θα ήταν δυνατόν να αποκλειστεί συμβατικώς η ευχέρεια του αγοραστή του προγράμματος να προβεί στη διόρθωση αυτή θα προκαλούσε μια ανισορροπία, εις βάρος των κατόχων των πνευματικών δικαιωμάτων. Η ανισορροπία αυτή θα ήταν εντονότερη εάν το Δικαστήριο συμφωνούσε με την πρότασή μου στην υπό κρίση υπόθεση και κατέληγε ότι πρέπει να αναγνωριστεί στον αγοραστή η δυνατότητα να μεταγλωττίζει αντιστρόφως το πρόγραμμα προκειμένου να το διορθώσει χωρίς προηγούμενη άδεια του δικαιούχου. Πράγματι, αυτό θα στερούσε τον δικαιούχο από κάθε δυνατότητα να αντιταχθεί στην αντίστροφη μεταγλώττιση²².

¹⁸ Σε αντίθεση με το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 91/250, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής δεν κάνει λόγο για τον χρήστη αντιγράφου του προγράμματος, αλλά για τον αγοραστή του προγράμματος, ανεξάρτητα από τον αριθμό των κτηθέντων αντιγράφων.

¹⁹ Εξάλλου, οι συμβάσεις χρήσεως προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών υπόκεινται και σε άλλους κανόνες δικαίου, όπως στις διατάξεις του δικαίου των συμβάσεων, της προστασίας των καταναλωτών ή του δικαίου του ανταγωνισμού. Οι διατάξεις αυτές περιορίζουν τη συμβατική ελευθερία των μερών, προστατεύοντας τους αγοραστές προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών από καταχρήσεις εκ μέρους των κατόχων πνευματικών δικαιωμάτων επί των προγραμμάτων.

²⁰ Απόφαση της 2ας Μαΐου 2012 (C-406/10, EU:C:2012:259, σκέψη 58).

²¹ Ως αντίθετη προς τον ίδιο τον σκοπό που εξυπηρετεί μια σύμβαση για την παραχώρηση άδειας χρήσεως προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή.

²² Δεν αποκλείεται όμως το ενδεχόμενο η αντίστροφη μεταγλώττιση να μπορεί να πραγματοποιηθεί για παράνομο σκοπό ο οποίος δεν σχετίζεται με τη διόρθωση σφαλμάτων.

37. Ωστόσο το ζήτημα αυτό δεν φαίνεται να είναι κρίσιμο υπό περιστάσεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη. Πράγματι, από τον φάκελο της υποθέσεως προκύπτει ότι η σύμβαση μεταξύ της Top System και του Selor δεν περιλαμβάνει κανέναν όρο που να απαγορεύει στο Selor τη διόρθωση σφαλμάτων στα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών της Top System ή, εν πάση περιπτώσει, η εταιρία αυτή δεν επικαλείται τέτοιους όρους ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Κατά συνέπεια, το Selor δικαιούται, δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250, να διορθώνει τα σφάλματα στα επίδικα προγράμματα.

38. Ως εκ τούτου, πρέπει τώρα να εξεταστεί κατά πόσον η διάταξη αυτή επιτρέπει σε αγοραστή προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή να προβεί στην αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος προκειμένου να διορθώσει τα σφάλματά του. Θα ξεκινήσω την ανάλυσή μου παρέχοντας κάποιες διευκρινίσεις σχετικά με την έννοια της «αντίστροφης μεταγλώττισης».

Σχετικά με την έννοια της «αντίστροφης μεταγλώττισης»

39. Όπως έχω ήδη αναφέρει²³, ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή, γραμμένο από τον προγραμματιστή σε γλώσσα προγραμματισμού κατανοητή από τον άνθρωπο, πρέπει στη συνέχεια να μετατραπεί σε μορφή κατανοητή στον ηλεκτρονικό υπολογιστή, δηλαδή στη γλώσσα του μηχανήματος. Αυτή η πράξη εκτελείται χρησιμοποιώντας ένα ειδικό πρόγραμμα, τον μεταγλωττιστή, και ονομάζεται «μεταγλώττιση». Η έκδοση του προγράμματος στη γλώσσα προγραμματισμού ονομάζεται «πηγαίος κώδικας» και η έκδοση στη γλώσσα του μηχανήματος «αντικειμενικός κώδικας». Δεν πρόκειται για απλή μεταγραφή του προγράμματος σε δυαδικό κώδικα, αλλά για «μετάφραση» των εντολών, οι οποίες στον πηγαίο κώδικα είναι διατυπωμένες με λειτουργικό και αφηρημένο τρόπο, σε συγκεκριμένες εντολές για τις συνιστώσες ενός επεξεργαστή ηλεκτρονικού υπολογιστή με δεδομένη αρχιτεκτονική. Ορισμένα προγράμματα γραμμένα σε γλώσσες προγραμματισμού πιο κοντά στη γλώσσα του μηχανήματος (λεγόμενες γλώσσες «χαμηλού επιπέδου») δεν μεταγλωττίζονται, αλλά συναρμολογούνται. Πρόκειται για διαδικασία παρόμοια με εκείνη της μεταγλώττισης και, δεδομένου ότι η οδηγία 91/250 δεν διακρίνει μεταξύ αυτών των δύο διαδικασιών, πρέπει να θεωρηθεί ότι τόσο τα μεταγλωττισμένα προγράμματα όσο και τα συναρμολογημένα προγράμματα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο από νομική άποψη.

40. Τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών διανέμονται κανονικά μόνο με τη μορφή του αντικειμενικού κώδικα. Όμως, ο αντικειμενικός κώδικας δεν είναι κατανοητός από τον άνθρωπο. Ως εκ τούτου, ο νόμιμος αγοραστής προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, εφόσον επιθυμεί να μάθει το περιεχόμενο του προγράμματος και να το τροποποιήσει, ιδίως για να διορθώσει σφάλματα, πρέπει να μετατρέψει τον αντικειμενικό κώδικα, τον οποίο έχει στη διάθεσή του, σε μια μορφή προγράμματος κατανοητή από τον άνθρωπο, δηλαδή διατυπωμένη σε γλώσσα προγραμματισμού. Αυτή η λειτουργία, που ονομάζεται «αντίστροφη μεταγλώττιση», συνίσταται στην αναπαραγωγή λειτουργικών εντολών του προγράμματος, εκκινώντας από τις εντολές για τον επεξεργαστή που είναι γραμμένες στον αντικειμενικό κώδικα. Η αντίστροφη μεταγλώττιση είναι, επομένως, ένα είδος «αντίστροφης μηχανικής» (reverse engineering), δηλαδή μια πράξη η οποία έχει εφαρμογή στα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και παρέχει στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα, ξεκινώντας από το τελικό προϊόν, να ανακαλύψει πώς κατασκευάστηκε ένα σύνθετο εργαλείο.

²³ Βλ. σημείο 5 των παρουσών προτάσεων.

41. Ωστόσο, η αντίστροφη μεταγλώττιση δεν καθιστά δυνατή την αναπαραγωγή του πρωτότυπου πηγαίου κώδικα του επίμαχου προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Πράγματι, κατά τη διαδικασία της μεταγλώττισης, ορισμένες πληροφορίες που περιλαμβάνονται στον πηγαίο κώδικα και δεν είναι ουσιώδεις για τη λειτουργία του επεξεργαστή του ηλεκτρονικού υπολογιστή εξαφανίζονται και δεν είναι δυνατόν να επανεμφανιστούν χάρη στη διαδικασία της αντίστροφης μεταγλώττισης. Επιπλέον, ο ίδιος ο πηγαίος κώδικας μπορεί να δώσει διαφορετικά αποτελέσματα μετά τη μεταγλώττιση, ανάλογα με τις ρυθμίσεις του μεταγλωττιστή. Το προϊόν της αντίστροφης μεταγλώττισης αποτελεί, επομένως, μια τρίτη έκδοση του προγράμματος, η οποία συχνά ονομάζεται «οιονεί πηγαίος κώδικας». Πλην όμως το πρόγραμμα που μεταγλωττίζεται αντιστρόφως με τον τρόπο αυτόν μπορεί να μεταγλωττιστεί εκ νέου σε αντικειμενικό κώδικα ο οποίος λειτουργεί.

Περί της αντίστροφης μεταγλώττισης ως στοιχείου του μονοπωλίου του δημιουργού

42. Στην ερώτηση αν η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή καλύπτεται από τα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού, όπως ορίζονται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250, τα ενδιαφερόμενα μέρη που υπέβαλαν παρατηρήσεις στην υπό κρίση υπόθεση έδωσαν ομοφώνως καταφατική απάντηση. Η Επιτροπή απάντησε λεπτομερώς ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Κατά την άποψή της, μολοντί η αντίστροφη μεταγλώττιση αυτή καθαυτή δεν καλύπτεται ευθέως από τις προαναφερθείσες διατάξεις, ορισμένες πράξεις οι οποίες συνθέτουν από κοινού τη διαδικασία της αντίστροφης μεταγλώττισης, όπως η αναπαραγωγή και η μετατροπή του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, υπόκεινται σαφώς στο μονοπώλιο του δημιουργού.

43. Συμμερίζομαι την άποψη αυτή.

44. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 91/250, η προστασία που προβλέπεται στην εν λόγω οδηγία εφαρμόζεται σε κάθε μορφή εκφράσεως προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το δε Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τόσο ο πηγαίος κώδικας όσο και ο αντικειμενικός κώδικας αποτελούν δύο μορφές εκφράσεως του ίδιου προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, δεδομένου ότι αμφότερες προστατεύονται²⁴. Επομένως, η μετάβαση από τη μία μορφή στην άλλη απαιτεί αναπαραγωγή και μετατροπή του προγράμματος.

45. Όσον αφορά την αντίστροφη μεταγλώττιση, αυτή συνίσταται στη μετατροπή του προγράμματος που έχει τη μορφή αντικειμενικού κώδικα (προστατευομένου) στον «οιονεί πηγαίο κώδικα». Ο τελευταίος αποτελεί αναπαραγωγή του προγράμματος επακόλουθη της μετατροπής του, η οποία μετατροπή συνίσταται στη μετάφραση της γλώσσας του μηχανήματος σε γλώσσα προγραμματισμού. Μια τέτοια αναπαραγωγή υπόκειται ρητώς στο αποκλειστικό δικαίωμα του δημιουργού του προγράμματος δυνάμει του άρθρου 4, στοιχείο β', της οδηγίας 91/250.

46. Αυτό επιβεβαιώνεται, εξάλλου, από τη δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, σύμφωνα με την οποία η «[...] χωρίς άδεια αναπαραγωγή, μετάφραση, προσαρμογή ή μετατροπή της μορφής του κώδικα με τον οποίο έχει δοθεί ένα αντίγραφο προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή αποτελεί προσβολή των αποκλειστικών δικαιωμάτων του δημιουργού».

47. Τέλος, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 επισφραγίζει ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση διέπεται από το άρθρο 4, στοιχεία α' και β'. Ειδικότερα, το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «αντίστροφη μεταγλώττιση», κάνει λόγο για «αναπαραγωγή του

²⁴ Απόφαση της 2ας Μαΐου 2012, SAS Institute (C-406/10, EU:C:2012:259, σκέψεις 37 και 38).

κώδικα και τροποποίηση της μορφής του *κατά την έννοια του άρθρου 4 στοιχεία α) και β)*²⁵ της ίδιας οδηγίας. Πρόκειται, επομένως, για έμμεσο ορισμό της «αντίστροφης μεταγλώττισης» κατά την έννοια της οδηγίας 91/250, ορισμό ο οποίος παραπέμπει ρητώς στα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή που απαριθμούνται στο άρθρο 4 στοιχεία α' και β', της εν λόγω οδηγίας.

48. Επομένως, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή εμπίπτει στα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού ενός τέτοιου προγράμματος, τα οποία προβλέπονται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250.

Η ένταξη της αντίστροφης μεταγλώττισης στο πεδίο του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250

49. Η διαπίστωση στην οποία κατέληξα στο αμέσως προηγούμενο σημείο των προτάσεών μου σημαίνει ότι η απάντηση στο ερώτημα αν η αντίστροφη μεταγλώττιση εμπίπτει στην εξαίρεση (ή ορθότερα, στον περιορισμό) που προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 πρέπει να είναι καταφατική. Συμφωνώ με την Επιτροπή σε αυτό το σημείο.

50. Πράγματι, η προαναφερθείσα διάταξη ορίζει ότι ο αγοραστής ο οποίος απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή έχει το δικαίωμα να εκτελέσει όλες τις πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250, εφόσον είναι απαραίτητες για τη χρήση του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης σφαλμάτων. Ως εκ τούτου, λογικά, εφόσον η αντίστροφη μεταγλώττιση ή οι πράξεις που τη συνθέτουν, όπως η αναπαραγωγή και η μετατροπή του κώδικα, εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας του άρθρου 4, στοιχεία α' και β', της εν λόγω οδηγίας, οι πράξεις αυτές πρέπει κατ' ανάγκην να εμπίπτουν και στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας.

51. Η προτεινόμενη από την Top System ερμηνεία των ως άνω διατάξεων υπό την έννοια ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση εμπίπτει στη σφαίρα του μονοπωλίου του δημιουργού δυνάμει του άρθρου 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250, αλλά δεν περιλαμβάνεται στην εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Η όλη οικονομία και το γράμματα των διατάξεων αυτών καταδεικνύουν σαφώς ότι οι δύο ανωτέρω ερμηνείες δεν μπορούν να συνδυαστούν.

Η επιρροή του άρθρου 6 της οδηγίας 91/250

52. Η Top System ισχυρίζεται όμως ότι το άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 υπαγορεύει μια ερμηνεία του άρθρου 5, παράγραφος 1, διαφορετική από εκείνη που πρότεινα ανωτέρω. Ειδικότερα, σύμφωνα με την εταιρία αυτή, το άρθρο 6 της οδηγίας αποτελεί, τρόπον τινά, *lex specialis* και είναι η μόνη διάταξη που αφορά την αντίστροφη μεταγλώττιση. Κατά την άποψή της, η συγκεκριμένη διάταξη, ως *lex specialis*, αποκλείει την αντίστροφη μεταγλώττιση από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250. Δεδομένου δε ότι το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής επιτρέπει την αντίστροφη μεταγλώττιση με αποκλειστικό σκοπό τη διασφάλιση της λειτουργικότητας προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών που λειτουργούν ανεξάρτητα, απαγορεύεται η αντίστροφη μεταγλώττιση με σκοπό τη διόρθωση σφαλμάτων σε πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή, όταν γίνεται χωρίς την άδεια του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων.

²⁵ Η υπογράμμιση είναι δική μου.

53. Εντούτοις το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί.

54. Πράγματι, όπως ανέφερα, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 δεν απαριθμεί τις διάφορες πράξεις που καλύπτει. Παραπέμπει απλώς και μόνο στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας αυτής, εξαιρώντας από την υποχρέωση λήψης άδειας από τον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων «τις πράξεις που απαριθμούνται» στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', εφόσον είναι απαραίτητες για τη χρήση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, η διάταξη αυτή δεν περιέχει οποιαδήποτε επιφύλαξη σχετικά με το άρθρο 6 της οδηγίας.

55. Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 αφορά δύο συγκεκριμένες κατηγορίες από το σύνολο των πράξεων που καλύπτονται από το άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας, δηλαδή την «αναπαραγωγή του κώδικα» και την «τροποποίηση της μορφής του», υπό την προϋπόθεση μάλιστα ότι οι πράξεις αυτές είναι αναγκαίες για να ληφθούν οι απαραίτητες πληροφορίες προκειμένου να επιτευχθεί η διαλειτουργικότητα, με άλλα προγράμματα, ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή το οποίο έχει δημιουργηθεί αυτοτελώς, όπερ σημαίνει ότι επιδιώκεται σκοπός διαφορετικός από εκείνον του άρθρου 5, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας.

56. Επομένως, δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι το άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 αποτελεί *lex specialis* σε σχέση με το άρθρο 5, παράγραφος 1. Οι δύο αυτές διατάξεις έχουν διαφορετικό πεδίο εφαρμογής, καθώς αφορούν δύο διαφορετικές περιπτώσεις. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, αφορά τις πράξεις που είναι αναγκαίες για τη χρήση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης σφαλμάτων, ενώ το άρθρο 6 αφορά τις πράξεις οι οποίες είναι αναγκαίες για τη διασφάλιση της διαλειτουργικότητας προγραμμάτων που έχουν δημιουργηθεί αυτοτελώς. Επομένως, οι διατάξεις αυτές είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη και δεν συνδέονται μεταξύ τους ως *lex specialis* και *lex generalis*.

57. Κατά συνέπεια, το επιχείρημα της Top System ότι το άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 είναι η μόνη διάταξη που επιτρέπει την αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή πρέπει να απορριφθεί.

Η επιρροή των προπαρασκευαστικών εργασιών της οδηγίας 91/250

58. Το συμπέρασμα ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 καλύπτει την αντίστροφη μεταγλώττιση ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή με σκοπό τη διόρθωση σφαλμάτων δεν αναιρείται από τις προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας, αντιθέτως με όσα υποστηρίζει η Top System.

59. Συγκεκριμένα, δεν συμμερίζομαι τα επιχειρήματα με τα οποία η Top System επιχείρησε, κυρίως με την απάντησή της στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου, να θεμελιώσει την άποψη ότι οι προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας 91/250 αποδεικνύουν ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προστατευόμενου προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή επιτρέπεται μόνον υπό τις περιστάσεις και για τους σκοπούς που ορίζονται στο άρθρο 6 της οδηγίας. Ειδικότερα, από τα έγγραφα στα οποία παραπέμπει η Top System προκύπτει ότι ήταν εξαρχής σαφές, από την έναρξη των προπαρασκευαστικών εργασιών, ότι τα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών, όπως ορίζονται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας αυτής, κάλυπταν την αντίστροφη μεταγλώττιση του προστατευόμενου προγράμματος. Δεδομένου ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 επιτρέπει σε αγοραστή ο οποίος απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα να εκτελεί όλες τις πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο για τη χρήση του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένης

της διόρθωσης σφαλμάτων, καλύπτεται οπωσδήποτε και η αντίστροφη μεταγλώττιση. Επομένως, όλη η συζήτηση κατά τη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας η οποία οδήγησε στη θέσπιση της οδηγίας 91/250 και είχε ως αποτέλεσμα την προσθήκη, στο αρχικό σχέδιο της Επιτροπής, του ισχύοντος άρθρου 6 της οδηγίας αυτής, αφορούσε την αντίστροφη μεταγλώττιση που πραγματοποιείται εκτός της συνήθους χρήσεως προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή και, κατά συνέπεια, εκτός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας. Επρόκειτο, δηλαδή, για την αντίστροφη μεταγλώττιση, προκειμένου να επιτευχθεί διαλειτουργικότητα προγραμμάτων που δημιουργούνται από ανεξάρτητους δημιουργούς.

60. Επομένως, εσφαλμένως ισχυρίζεται η Top System ότι το ζήτημα της αντίστροφης μεταγλώττισης αποκλείεται οριστικά από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 της οδηγίας 91/250. Αν η αντίστροφη μεταγλώττιση αποκλειστεί από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας, θα πρέπει να αποκλειστεί και από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας, όπερ θα σήμαινε ότι εξαιρείται πλήρως από την αποκλειστική σφαίρα του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων, ελλείψει οποιασδήποτε άλλης διατάξεως που θα μπορούσε να παρέχει προστασία στον κάτοχο από την αντίστροφη μεταγλώττιση. Ωστόσο, ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν παράλογο.

61. Πράγματι, το μόνο που αποδεικνύουν οι προπαρασκευαστικές εργασίες για την οδηγία 91/250 είναι ότι η αρχική ιδέα να συμπεριληφθεί η εξαίρεση για την αντίστροφη μεταγλώττιση για λόγους διαλειτουργικότητας σε μια συγκεκριμένη παράγραφο του άρθρου 5 της οδηγίας (ξεχωριστή από την παράγραφο 1) εγκαταλείφθηκε υπέρ της θεσπίσεως ενός νέου λεπτομερέστερου άρθρου αφιερωμένου στην εξαίρεση αυτή. Τούτο όμως επ' ουδενί επηρεάζει το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας.

62. Είναι αληθές ότι το Συμβούλιο περιόρισε σε σημαντικό βαθμό το πεδίο εφαρμογής αυτής της νέας εξαίρεσεως. Ειδικότερα, εγκαταλείφθηκε η ιδέα την οποία είχε αρχικώς προτείνει η Επιτροπή, να επιτρέπεται η αντίστροφη μεταγλώττιση προς τον σκοπό της συντήρησης του νέου προγράμματος που διαλειτουργεί με το αντιστρόφως μεταγλωττισθέν πρόγραμμα. Αυτό εξηγείται, κατά τη γνώμη μου, από το γεγονός ότι, βάσει του άρθρου 9, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 91/250, δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί συμβατικώς παρέκκλιση από την προαναφερθείσα εξαίρεση, εν αντιθέσει προς ό,τι ισχύει στην περίπτωση του άρθρου 5, παράγραφος 1. Ως εκ τούτου, σκοπός ήταν να προστατευθούν οι κάτοχοι πνευματικών δικαιωμάτων από τυχόν καταχρηστικές συμπεριφορές. Γεγονός παραμένει δε ότι, στην περίπτωση αυτή, η αντίστροφη μεταγλώττιση πραγματοποιείται για σκοπούς ξένους προς την κανονική χρήση του προγράμματος²⁶.

63. Ως εκ τούτου, συμμερίζομαι την άποψη της Επιτροπής ότι οι προπαρασκευαστικές εργασίες της οδηγίας 91/250 δεν οδηγούν σε συμπεράσματα διαφορετικά από εκείνα που προκύπτουν από τη γραμματική και τη συστηματική ερμηνεία του άρθρου 5, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας.

²⁶ Επιπλέον, όπως θα εξηγήσω στη συνέχεια, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 δεν επιτρέπει, κατά τη γνώμη μου, την αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή με σκοπό τη συντήρηση του αντιστρόφως μεταγλωττισθέντος προγράμματος, πλην της περιπτώσεως της διόρθωσης σφαλμάτων εν στενή εννοία (βλ. σημεία 75 και 76 των παρούσων προτάσεων).

Πρόταση απαντήσεως

64. Κατά συνέπεια, προτείνω να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 έχει την έννοια ότι επιτρέπει σε αγοραστή που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή να προβεί σε αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος, εφόσον αυτή είναι αναγκαία για να μπορέσει να διορθώσει σφάλματα τα οποία επηρεάζουν τη λειτουργία του προγράμματος.

Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

65. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν η αντίστροφη μεταγλώττιση πρέπει να πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της οδηγίας 91/250 ή τυχόν άλλες απαιτήσεις, σε περίπτωση που το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 έχει την έννοια ότι επιτρέπει σε αγοραστή ο οποίος απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή να προβεί σε αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος εφόσον είναι αναγκαία για να μπορέσει να διορθώσει σφάλματα.

Επί της δυνατότητας εφαρμογής των απαιτήσεων του άρθρου 6 της οδηγίας 91/250

66. Το άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 εισάγει εξαίρεση στα αποκλειστικά δικαιώματα του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων επί προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή επιτρέποντας την αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο προκειμένου να εξασφαλιστεί η συμβατότητα, με το συγκεκριμένο πρόγραμμα, ενός άλλου προγράμματος που έχει δημιουργηθεί αυτοτελώς. Η ως άνω εξαίρεση συνοδεύεται από ορισμένες προϋποθέσεις και απαγορεύσεις, οι οποίες μνημονεύονται στη διάταξη αυτή.

67. Σύμφωνα με την ανάλυσή μου²⁷, το άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 δεν συνδέεται με το άρθρο 5 της οδηγίας, ιδίως δε με την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού. Η εξαίρεση την οποία καθιερώνει το άρθρο 6 έχει διαφορετικό πεδίο εφαρμογής και διαφορετικούς σκοπούς σε σχέση με την εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, ενώ ορίζει επίσης διαφορετικά τις πράξεις τις οποίες επιτρέπει.

68. Επομένως, οι απαιτήσεις που προβλέπονται στο άρθρο 6 της οδηγίας 91/250 δεν μπορούν να εφαρμοστούν ούτε ευθέως ούτε κατ' αναλογία στην εξαίρεση την οποία προβλέπει το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας.

69. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι η εφαρμογή της τελευταίας εξαιρέσεως δεν πρέπει να πληροί καμία άλλη απαίτηση.

Άλλες εφαρμοστέες απαιτήσεις

70. Πράγματι, λαμβανομένης υπόψη της διατύπωσης του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250, ορισμένοι όροι και ορισμένοι περιορισμοί είναι εγγενείς στην εξαίρεση από τα αποκλειστικά δικαιώματα που θεσπίζει η διάταξη αυτή²⁸.

²⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, σημεία 52 έως 56 των παρουσών προτάσεων.

²⁸ Βλ., μεταξύ άλλων, Janssens, M.-Ch., όπ.π., σ. 127.

71. Καταρχάς, από την εξαίρεση αυτή επωφελείται μόνον ο αγοραστής που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το σημείο αυτό δεν φαίνεται να δημιουργεί πρόβλημα στην κύρια δίκη και, συνεπώς, δεν απαιτείται περαιτέρω ανάπτυξή του.

72. Ακολούθως, οι πράξεις που εκτελούνται, εν προκειμένω δε οι πράξεις οι οποίες στοιχειοθετούν από κοινού την αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή²⁹, πρέπει να είναι αναγκαίες για να καταστεί δυνατή η χρήση του προγράμματος κατά τρόπο σύμφωνο με τον προορισμό του και, ειδικότερα, για να διορθωθούν σφάλματα. Σε σχέση με την προϋπόθεση αυτή, επιβάλλονται οι ακόλουθες παρατηρήσεις.

73. Πρώτον, πρέπει να οριστεί η έννοια του «σφάλματος». Τούτο διότι ακόμη και η ίδια η ύπαρξη σφάλματος σε πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ του δημιουργού και του χρήστη του προγράμματος³⁰. Κάτι το οποίο από τη σκοπιά του χρήστη μπορεί να αποτελεί σφάλμα, ενδέχεται να είναι λειτουργία ή ηθελημένο χαρακτηριστικό από τη σκοπιά του δημιουργού του προγράμματος. Μολονότι η οδηγία 91/250 δεν περιέχει ορισμό της έννοιας αυτής, εντούτοις, μπορεί ο ορισμός να συναχθεί από το γράμμα και από τον σκοπό του άρθρου 5, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας.

74. Κατά την προαναφερθείσα διάταξη, οι πράξεις που εκτελούνται από τον αγοραστή ο οποίος απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή πρέπει να του επιτρέπουν «την κατά προορισμό χρησιμοποίηση του προγράμματος [αυτού] [...], συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης σφαλμάτων». Η διόρθωση των σφαλμάτων συνδέεται, επομένως, με τη χρησιμοποίηση του προγράμματος κατά τον προορισμό του.

75. Ο προορισμός του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι εκείνος που καθορίζεται από τον δημιουργό του ή, ανάλογα με την περίπτωση, εκείνος που συμφωνήθηκε από τον προμηθευτή και τον αγοραστή του προγράμματος κατά τη στιγμή της αποκτήσεώς του. Σφάλμα είναι, επομένως, μια δυσλειτουργία η οποία εμποδίζει τη χρήση του προγράμματος σύμφωνα με τον προορισμό του, υπό την ως άνω έννοια. Μόνον η διόρθωση τέτοιων σφαλμάτων μπορεί να δικαιολογήσει πράξεις του χρήστη πραγματοποιούμενες χωρίς τη συγκατάθεση του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της αντίστροφης μεταγλώττισης.

76. Αντιθέτως, καμία τροποποίηση ούτε βελτίωση του προγράμματος σε σχέση με τον αρχικό του προορισμό δεν συνιστά διόρθωση σφαλμάτων που να δικαιολογεί τέτοιες πράξεις. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για μια ενημέρωση του προγράμματος η οποία σχετίζεται με την τεχνολογική πρόοδο. Άλλως ειπείν, η τεχνολογική απαρχαίωση του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή δεν συνιστά σφάλμα κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250.

77. Πράγματι, δεδομένου ότι τα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών όχι μόνον αποτελούν κατηγορία χρηστικών έργων, αλλά, επιπλέον, ανήκουν σε έναν τομέα με ιδιαίτερα ταχεία τεχνολογική ανάπτυξη, είναι φυσιολογικό να καθίστανται παρωχημένα με την πάροδο του χρόνου. Ωστόσο, η αποκατάσταση αυτής της απαρχαίωσης μέσω της ενημέρωσης των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, ή ακόμη και μέσω της αντικαταστάσεώς τους με νέα προγράμματα, εντάσσεται στην κανονική εκμετάλλευση των προγραμμάτων ως αντικειμένων προστατευόμενων με πνευματικά δικαιώματα και, ως εκ τούτου, περιλαμβάνεται στις εξουσίες των κατόχων των πνευματικών δικαιωμάτων.

²⁹ Βλ., σημεία 45 έως 47 των παρουσών προτάσεων.

³⁰ Κατά τη διαδικασία της κύριας δίκης, η Top System αρνήθηκε την ύπαρξη σφάλματος στο επίμαχο πρόγραμμα, μολονότι το αιτούν δικαστήριο βασίστηκε σε πραγματογνωμοσύνη που διαπιστώνει ότι υφίσταται σφάλμα.

78. Δεύτερον, η επέμβαση του χρήστη του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή πρέπει να είναι απαραίτητη από την άποψη του επιδιωκόμενου σκοπού. Στην προκειμένη περίπτωση, το ζήτημα είναι αν και σε ποιον βαθμό είναι απαραίτητη η αντίστροφη μεταγλώττιση ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή για τη διόρθωση των σφαλμάτων του.

79. Βεβαίως, υπάρχουν σφάλματα που μπορούν να διορθωθούν χωρίς πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα του προγράμματος, είτε «χειροκίνητα» από τον χρήστη είτε με τη βοήθεια ειδικού λογισμικού. Τα μέρη που υπέβαλαν παρατηρήσεις στην υπό κρίση υπόθεση φαίνεται όμως να συμφωνούν ότι η διόρθωση απαιτεί συχνότερα την εισαγωγή τροποποιήσεων στον ίδιο τον κώδικα του προγράμματος. Στον βαθμό που ο άνθρωπος δεν μπορεί να κατανοήσει τον αντικειμενικό κώδικα, μια τέτοια διόρθωση απαιτεί πρόσβαση στον αρχικό πηγαίο κώδικα ή μετάφραση του αντικειμενικού κώδικα σε πηγαίο κώδικα («οιονεί πηγαίος κώδικας»³¹). Επομένως, τίθεται το εξής ερώτημα: υπό ποιες συνθήκες η ανάγκη αυτή δικαιολογεί την αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος από τον αγοραστή που το απέκτησε νομίμως;

80. Η Top System υποστηρίζει ότι τέτοιες περιπτώσεις είναι πολύ σπάνιες και όλως εξαιρετικές. Κατά την άποψη της εταιρίας, στις περισσότερες περιπτώσεις, είτε ο αγοραστής που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή διαθέτει ήδη τον πηγαίο κώδικα, είτε ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων μπορεί να του επιτρέψει την πρόσβαση σε αυτό, είτε ο ίδιος ο κάτοχος, δυνάμει συμβάσεως συντήρησης, είναι υπεύθυνος για τη διόρθωση σφαλμάτων.

81. Αφήνω κατά μέρος την περίπτωση που ο αγοραστής ο οποίος απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα διαθέτει τη μη μεταγλωττισθείσα ή ήδη αντιστρόφως μεταγλωττισθείσα έκδοση του προγράμματος, και άρα πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα. Είναι προφανές ότι, στην περίπτωση αυτή, η αντίστροφη μεταγλώττιση δεν είναι απαραίτητη. Το πρόβλημα έγκειται στη σχέση μεταξύ του αγοραστή και του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων επί του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή και στις αμοιβαίες υποχρεώσεις τους. Ωστόσο, το ζήτημα εν προκειμένω δεν είναι η ανάγκη αντίστροφης μεταγλώττισης του προγράμματος για τη διόρθωση σφαλμάτων, αλλά η προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250, δηλαδή η έλλειψη συμβατικών όρων που να απαγορεύουν την αντίστροφη μεταγλώττιση.

82. Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 εφαρμόζεται «[ε]λλείψει ειδικών συμβατικών διατάξεων». Άλλως ειπείν, η σύμβαση που συνάπτεται κατά την αγορά του προγράμματος ενδέχεται να ρυθμίζει τη χρήση του προγράμματος, συμπεριλαμβανομένης της διόρθωσης των σφαλμάτων, περιορίζοντας τη δυνατότητα του αγοραστή να εκτελέσει πράξεις οι οποίες υπόκεινται στο μονοπώλιο του δικαιούχου προς τον σκοπό της διόρθωσης αυτής. Ο περιορισμός μπορεί να φτάσει μέχρι την απόλυτη απαγόρευση της διόρθωσης των σφαλμάτων από τον αγοραστή³². Σε μια τέτοια περίπτωση, η εξαίρεση η οποία προβλέπεται στη διάταξη αυτή δεν εφαρμόζεται και οι πράξεις του αγοραστή περιορίζονται σε εκείνες που επιτρέπονται δυνάμει των όρων της συμβάσεως.

83. Αντιθέτως, εάν η σύμβαση μεταξύ των μερών δεν περιλαμβάνει τέτοιο περιορισμό, ο αγοραστής ο οποίος απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι, κατά την άποψή μου, ελεύθερος να προβεί στις πράξεις που απαριθμούνται στο άρθρο 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας 91/250, συμπεριλαμβανομένης της αντίστροφης μεταγλώττισης του προγράμματος, όπου αποδεικνύεται αναγκαίο, μεταξύ άλλων, για τη διόρθωση σφαλμάτων. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο αγοραστής δεν έχει άλλες υποχρεώσεις έναντι του κατόχου των

³¹ Βλ. σημείο 41 των παρούσων προτάσεων.

³² Κατά τη γνώμη μου, τέτοια δυνατότητα υπάρχει, παρά τη διατύπωση της δέκατης εβδόμης αιτιολογικής σκέψης της οδηγίας 91/250 (βλ. σημεία 31 έως 34 των παρούσων προτάσεων).

πνευματικών δικαιωμάτων επί του προγράμματος. Ως εκ τούτου, δεν οφείλει να ζητήσει από τον κάτοχο να διορθώσει τα σφάλματα, ούτε να ζητήσει πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα του προγράμματος ούτε να προσφύγει στη δικαιοσύνη προκειμένου να διαταχθεί ο κάτοχος να εκτελέσει συγκεκριμένη πράξη. Πάντως, ακόμη και αν τέτοιου είδους υποχρεώσεις δεν απορρέουν από το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας, πρέπει να σημειωθεί ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση είναι μια κοπιώδης, δαπανηρή διαδικασία με αβέβαια αποτελέσματα. Στην πράξη, οι χρήστες καταφεύγουν στην τεχνική αυτή μόνον ως έσχατη λύση³³.

84. Εξυπακούεται ότι, σε περίπτωση ένδικης διαφοράς, εναπόκειται στο αρμόδιο δικαστήριο να κρίνει ποιο είναι το ακριβές περιεχόμενο των συμβατικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών της συμβάσεως αγοράς προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή.

85. Μολονότι η διόρθωση σφάλματος απαιτεί συχνά την τροποποίηση μικροσκοπικού τμήματος του κώδικα ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, η ανάκτηση του τμήματος αυτού μπορεί να απαιτήσει την αντίστροφη μεταγλώττιση σημαντικού τμήματος ή ακόμα και ολόκληρου του προγράμματος. Επομένως, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι μια τέτοια αντίστροφη μεταγλώττιση δεν είναι αναγκαία για τη διόρθωση του σφάλματος, διότι αυτό θα καθιστούσε αδύνατη τη διόρθωση του σφάλματος και θα στερούσε την εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 από την πρακτική της αποτελεσματικότητας. Κατά συνέπεια, ο αγοραστής που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή δικαιούται, δυνάμει αυτής της διατάξεως, να μεταγλωττίσει αντιστρόφως το πρόγραμμα στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο όχι μόνο για τη διόρθωση ενός σφάλματος *stricto sensu*, αλλά και για την αναζήτηση του σφάλματος και του τμήματος του προγράμματος που πρέπει να τροποποιηθεί.

86. Τέλος, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 δεν αναφέρεται σε περιορισμούς ως προς τη χρήση των πληροφοριών που λαμβάνονται χάρη στην αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, ανάλογους με εκείνους οι οποίοι περιλαμβάνονται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι ο αγοραστής ο οποίος απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή και έχει προβεί σε αντίστροφη μεταγλώττίσή του για τη διόρθωση σφαλμάτων είναι ελεύθερος να χρησιμοποιήσει στη συνέχεια το προϊόν αυτής της αντίστροφης μεταγλώττισης για άλλους σκοπούς.

87. Πράγματι, το άρθρο 4, στοιχείο β', της οδηγίας 91/250 εντάσσει στο μονοπώλιο του δημιουργού όχι μόνο τη «μετάφραση, προσαρμογή, διαρρύθμιση ή οποιαδήποτε άλλη μετατροπή του προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή», αλλά και την επακόλουθη «αναπαραγωγή [του]», δηλαδή, στην περίπτωση της αντίστροφης μεταγλώττισης, τον πηγαίο κώδικα που προκύπτει από την αντίστροφη μεταγλώττιση. Επομένως, οποιαδήποτε αναπαραγωγή του πηγαίου κώδικα για σκοπό διαφορετικό από τη διόρθωση σφαλμάτων υπόκειται σε άδεια του κατόχου πνευματικών δικαιωμάτων. Επιπλέον, το άρθρο 4, στοιχείο γ', της οδηγίας απαγορεύει τη διανομή στο κοινό αντιγράφου προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή χωρίς τη συγκατάθεση του κατόχου των πνευματικών δικαιωμάτων επί του προγράμματος αυτού, απαγόρευση η οποία ισχύει και για αντίγραφα του πηγαίου κώδικα που προκύπτουν από την αντίστροφη μεταγλώττιση.

³³ Το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό της αντίστροφης μεταγλώττισης υπογραμμίζεται από πολλούς συγγραφείς. Βλ., μεταξύ άλλων, Bing, J., *όπ.π.*, σ. 423 και 424.

88. Από την άλλη πλευρά, βάσει του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 91/250, δεν προστατεύονται οι πληροφορίες που δεν συνιστούν το καθαυτό πρόγραμμα, δηλαδή που δεν αποτελούν μορφή της εκφράσεώς του³⁴.

89. Κατά συνέπεια, προτείνω να δοθεί στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα η απάντηση ότι το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 έχει την έννοια ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, δυνάμει της διατάξεως αυτής, από αγοραστή ο οποίος απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα και προβαίνει στην αντίστροφη μεταγλώττιση προκειμένου να διορθώσει σφάλματά του, δεν υπόκειται στις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ίδιας οδηγίας. Πάντως, μια τέτοια αντίστροφη μεταγλώττιση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στον βαθμό που απαιτείται για την προαναφερθείσα διόρθωση και εντός των ορίων των συμβατικών υποχρεώσεων του αγοραστή.

Πρόταση

90. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω, επομένως, στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το *cour d'appel de Bruxelles* (εφετείο Βρυξελλών, Βέλγιο) ως εξής:

- 1) Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 1991, για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, έχει την έννοια ότι επιτρέπει σε αγοραστή που απέκτησε νομίμως πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή να προβεί σε αντίστροφη μεταγλώττιση του προγράμματος, εφόσον αυτή είναι αναγκαία για να μπορέσει να διορθώσει σφάλματα τα οποία επηρεάζουν τη λειτουργία του προγράμματος.
- 2) Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 91/250 έχει την έννοια ότι η αντίστροφη μεταγλώττιση προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή, δυνάμει της διατάξεως αυτής, από αγοραστή ο οποίος απέκτησε νομίμως το πρόγραμμα και προβαίνει στην αντίστροφη μεταγλώττιση προκειμένου να διορθώσει σφάλματά του, δεν υπόκειται στις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ίδιας οδηγίας. Πάντως, μια τέτοια αντίστροφη μεταγλώττιση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στον βαθμό που απαιτείται για την προαναφερθείσα διόρθωση και εντός των ορίων των συμβατικών υποχρεώσεων του αγοραστή.

³⁴ Επισημαίνω ότι, κατά τη γνώμη μου, η ερμηνεία αυτή δεν παρέχει στον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων επί προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή μικρότερη προστασία από εκείνη την οποία παρέχει το άρθρο 6, παράγραφος 2, της οδηγίας 91/250 στην περίπτωση αντίστροφης μεταγλώττισης για να επιτευχθεί η διαλειτουργικότητα προγραμμάτων που έχουν δημιουργηθεί αυτοτελώς. Πράγματι, υπό το πρίσμα του άρθρου 1, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, το άρθρο 6, παράγραφος 2, αυτής δεν έχει την έννοια ότι ο όρος «πληροφορίες» αναφέρεται αποκλειστικά στα στοιχεία ενός προγράμματος ηλεκτρονικού υπολογιστή που προστατεύονται δυνάμει της εν λόγω οδηγίας, δηλαδή τη μορφή της εκφράσεώς του και όχι τις «ιδέες και [τις] αρχές στις οποίες βασίζ[ον]ται» τα στοιχεία αυτά. Εξάλλου, υπενθυμίζω ότι, δυνάμει του άρθρου 9, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας 91/250, αντίστροφη μεταγλώττιση στηριζόμενη στο άρθρο 6 της οδηγίας δεν μπορεί να αποκλειστεί συμβατικώς, αντιθέτως προς την αντίστροφη μεταγλώττιση που πραγματοποιείται προς τον σκοπό της διόρθωσης σφαλμάτων.